

SADRŽAJ

Reč unapred 7

Poglavlje 1

RANI INTERKULTURNI SUSRETI

Prosvetiteljski duh i autobiografija: sveštenik
na putu Gerasim Zelić 13

Individualna mobilnost i rani oblici (inter-)kulture
razmene: razmišljanja povodom otvaranja izložbe
„Vuk Stefanović Karadžić. Putešestvije po Srednjoj Nemačkoj“ . . . 35

Poetski talenat žena – da li je to samo
jedna vrsta duhovnog libida? 55

Poglavlje 2

TRAGOM SEĆANJA – ZAŠTO SE SEĆATI

Peva li čovek posle rata? 71

Antifašizam kao mesto sećanja:
čitanje iz perspektive 21. veka 93

Sećanje i zaborav u tuđini:
Dubravka Ugrešić i David Albahari 115

Konkurirajuća sećanja? Aspekti jugoslovenske
svakodnevice u postjugoslovenskim
književnim tekstovima 131

Odsutni očevi – uveravanje u sopstveni identitet i savremena istorija kod Wibke Bruhns i Miljenka Jergovića. 147

Poglavlje 3

U RASPRAVI S VREMENOM – GLAS PISCA

Esejizam i umreženo mišljenje. Miroslav Krleža, Erazmo Rotterdamski i evropska moderna 165

Miroslav Krleža u potrazi za sovjetskim eksperimentom: *Izlet u Rusiju*. 181

Pripovedanje i moral – o nekim aspektima u romanima Aleksandra Tišme i njihovoj recepciji u Nemačkoj. 195

Tvrđava kao simbol ili o etosu kritičkog intelektualca. Razmišljanja o Selimovićevom romanu *Tvrđava*. 211

Od masovne hysterije oko jednog kita do kritike represivnih struktura. Zaoštavanje putem ironije i groteskno preterivanje kod Eriha Koša 225

Roman *Hodočašće Arsenija Njegovana* i „šifra 1968“ 241

Ludorija u pripovedanju? Karnevaleskne konfiguracije kod Bore Ćosića 251

Skriveni znaci. Urbano kao izraz novog kulturnog samorazumevanja 263

„Ono o čemu će pesnik pisati ne određuje stvarnost nego jezik.“ . . 281

Spisak objavljenih radova uvrštenih u knjigu. 299

Biografija autorke 301

REČ UNAPRED

Ideja za pripremu ove knjige učvršćivala se nakon mojih aktivnih profesorskih godina na Univerzitetu „Martin Luther“ Halle-Wittenberg. Uz brojne podsticaje spolja, knjiga je nastala iz želje da pružim barem fragmentarni uvid u moju južnoslavističku radionicu, i to sa izabranim tekstovima koji su objavljeni posle 2000. godine; polovina njih je prevedena je sa nemačkog.

U potrazi za pristupom ovom izboru tekstova, setila sam se i one dobro poznate primedbe Umberta Eca po kojoj tekstovi predstavljaju ljudski pokušaj da se svet dovede u praktičan format koji je istovremeno otvoren za intersubjektivni, ekplanatorni govor (up. Eco 1987: 29).

Kroz odabrane tekstove želela bih pokazati upravo sopstveni način tumačenja tekstova i otkrivanja njihovih tajni (barem nekih), a da pri tome ne izgubim iz vida pozadinu, odnosno kontekste važne za pojedine probleme koji se posebno istražuju i tumače. Tekstove sam ostavila u izvornoj varijanti, nisam ih naknadno menjala u odnosu na sadržaj, bez obzira na naknadni prirast znanja i dalja istraživanja zajednice proučavalaca. Popravila sam ih na nekim mestima stilski, ispravila različite greške ili nejasnoće.

Kad se u naslovu govori o tekstovima i kontekstima, onda to upućuje na to da i u mom shvatanju postoji više okvira unutar kojih se interpretacije književnih tekstova i odgovarajuće argumentacije mogu smestiti: to mogu biti „književnost i društvo“, „književnost i znanje“, kao i „književna istorija problema“ (up. npr. King, Reiling 2014: 4). Svi konteksti – od unutarnjih do vanliterarnih – daju se otkrivati u zavisnosti od spoznajnog interesa artikulisanog u svakom pojedinačnom slučaju. „Ovo jedno, kontekstualizacija koja se nikada ne završava, i ono drugo, sam tekst, [...] samo čine krajnje tačke susreta teksta s čitaocem“ (Corbineau-Hofmann 2017: 282).

Naravno, razume se po sebi da su u toku pisanja ovde ključnih tekstova moja interesovanja bila raznovrsna, zavisno od istraživačkog dizajna pojedinih projekata, kao i od ličnog interesovanja u određenom trenutku. I naravno, svesna sam banalne činjenice da se svaki književni tekst kojim sam se bavila može čitati na vrlo različit način, kao i činjenice da konkretni tekst nastaje i deluje u određenoj komunikativnoj situaciji. Za stručnog čitaoca koji gleda spolja, s jedne strane, odluka o tome šta je „naše“ a šta je „tuđe“, ipak nije od presudnog značaja. Polazim od toga da sve što je nacionalno ima na neki način i nadnacionalnu ili transnacionalnu opciju, odnosno dimenziju, bez obzira na istorijske i kulturne posebnosti. Mnogo više mi je stalo do učešća u dijalogu u kojem svi potencijalni učesnici ne moraju uvek biti istog mišljenja, ali u kojem se poštuje i mišljenje (dobronamernog) sagovornika koji ima i tu spoljašnju perspektivu.

Tokom svojih akademskih godina trudila sam se da istorijsko, kulturno i književnoistorijsko predznanje koristim kako bih, što je moguće pravednije i bez nekih još uvek ustaljenih stereotipa o malim književnostima i kulturama na jugoistoku Evrope, radila na povećanju razumevanja i popularizacije tih kultura. To je bio moj princip u radu sa studentima, kao i u mentorskom radu na doktorantima. Sticajem okolnosti dosada se radilo o doktorantkinjama koje su se svojim temama uključile u važne naučne rasprave međunarodnih dimenzija.¹ I neki novi radovi su već na vidiku...

¹ Kao informaciju ovde navodim najosnovnije podatke o njihovim knjigama, rezultatima doktorata: Tatjana Petzer (2008): *Geschichte als Palimpsest. Erinnerungsstrukturen in der Poetik von Danilo Kiš*. Frankfurt/Main et al.: Peter Lang; Anne Cornelia Kenneweg (2009): *Städte als Erinnerungsräume. Deutungen gesellschaftlicher Umbrüche in der serbischen und bulgarischen Prosa*. Berlin: Frank & Timme; Eva Kowollik (2013): *Geschichte und Narration. Fiktionalisierungsstrategien bei Radoslav Petković, David Albahari und Dragan Velikić*. Berlin: LIT Verlag; Gabriela Vojvoda (2014): *Raum und Identitätskonstruktion im Erzählen Dževad Karahansans. Der dritte Raum als Verhandlungsinstanz für eine bosnische kulturelle Identität*. Berlin: LIT Verlag; Dragana Grbić (2018): *Delo Dositeja Obradovića u evropskom književno-kulturnom kontekstu. Kulturno-istorijski odjeci nemačke prosvetljenosti hale-lajpciškog intelektualnog kruga na južnoslovenskim prostorima*. Beograd: Institut za književnost i umetnost; Anne-Maria-Sturm (2020): *Grenzen und Grenzüberschreitungen. Ilja Trojanov – Dimitré Dinev – Sibylle Lewitscharoff – Evelina Jecker Lambreva*.

Da se vratim primedbama s početka: moja namera ovde nije da uokvirujem određeni nacionalni korpus, niti sam pratila neki zvaničan kanon. Moje polazište za ovaj izbor autora i tekstova bilo je pitanje da li i kako se autori i autorke sa svojim književnim tekstovima pozicioniraju u raspravi s vremenom, u odnosu na izazovne društvene i socijalne, naučne i idejnoistorijske konfiguracije. Da li pišu o onome što inače retko ko govori? Danas se mnogo diskutuje o vraćanju političkog u književne tekstove. Ali zar ta komponenta političkog nije uvek bila nekako prisutna, eksplicitno ili implicitno?

Grupisala sam ovaj nužno ograničeni izbor u tri bloka. Prvi sadrži moj izlet u 19. vek i viđenje tri ličnosti u kontekstu ranih interkulturalnih susreta. Gerasimu Zeliću sam se obratila u toku jednog mentorstva, na sugestiju tadašnje doktorantkinje Dragane Grbić; još uvek sam oduševljena tim čovekom i njegovim lucidnim opažanjima na svom putu u nepoznate krajeve. Vuk Stefanović Karadžić (kao i Dositej Obradović) je stalno na neki način prisutan kao tema i u Halleu gde je boravio, što je i grad gde je rođena Therese Albertine von Jakob-Robinson, jedna zaista izuzetna žena čije je kompleksno delovanje prilično kasno (ponovo) otkriveno.

Drugi blok je posvećen narativima i naracijama u vezi s pitanjima kulturnog pamćenja. „Zašto se sjećati?“, pita Miljenko Jergović na početku svoje *Historijske čitanke* iz 2000. Odgovorila bih: da se ne zaboravi. U izbor sam uključila pet različitih tekstova o sećanju: na Prvi i Drugi svetski rat, na antifašizam, na sećanje i zaborav u tuđini, na socijalističku Jugoslaviju, kao i jedan tekst kojim želim pokazati da kritičko prisvajanje istorije, pogotovo danas, upravo znači pokazati koliko su privatno, odnosno porodično-istorijsko i javno, to jest političko, bili i ostali isprepleteni.

U trećem bloku sa možda pomalo opštijim naslovom „U raspravi s vremenom“ usredsređujem se na jednu od svojih omiljenih tema, na ponovno čitanje etabliranih diskursa iz perspektive 21. veka. Na primeru meni izuzetno zanimljivih autora proučavam kako njihovi tekstovi komuniciraju sa društvenim diskursima u određenom istorijskom trenutku. To su autori vrlo različitih poetika, za

Berlin: Frank & Timme; Tijana Matijević (2020): *From Post-Yugoslavia to the Female Continent. A Feminist Reading of Post-Yugoslav Literature*. Bielefeld: transcript.

čije tekstove mislim da su i dan-danas veoma važni i originalni. Dabome, sve zavisi od toga iz kog ugla se gleda, od samog čitaoca i njegovih specifičnih interesovanja pri čitanju svakog od tekstova. „Ako je tekst u stanju da evocira uvek nove kontekste ili da ulazi u nove horizonte očekivanja, onda postaje otporan prema opasnosti da bude zaboravljen“ (Corbineau-Hofmann: 252). To važi i za Krležu i za Selimovića, za Koša i Pekića, za Tišmu i Boru Ćosića, kao i za Isidoru Sekulić. I čak iako je Branko Miljković, taj veliki pesnički talenat kojim završavam ovaj izbor, malo važnosti pridavao onovremenim aktuelnim zbivanjima, njegov pesnički stav bi se mogao shvatiti kao implicitni protest protiv situacije u svakodnevici 50-ih godina.

Na kraju ostaje da najsrdačnije zahvalim svim koleginicama koje su bile spremne da prevode brojne tekstove s nemačkog jezika (njihova imena su naznačena ispod tekstova) i s kojima sam na nekomplikovani, prijateljski način mogla da diskutujem o varijantama prevoda. Zahvaljujem posebno kolegini Dragani Grbić, koja je strogo vodila računa o tome da ne odustanem od svog plana koji je ona podržavala od početka. Zahvaljujem takođe koleginicama Evi Kowollik i Tijani Matijević, sa kojima sam uvek mogla da se posavetujem o pojedinim dilemama u toku rada na knjizi. Zahvalnost upućujem svim izdavačima na saglasnosti za ponovno objavljivanje tekstova u ovoj knjizi. Za spremnost da ovaj izbor prihvati za objavljivanje u ediciji *Horizonti* i za izuzetno prijatnu saradnju tokom pripreme knjige najsrdačnije zahvaljujem gospođi Bori Babić iz „Akademske knjige“ iz Novog Sada.

U junu 2024,
Angela Richter

BIBLIOGRAFIJA

- Corbineau-Hoffmann, Angelika (2017): *Kontextualität. Einführung in eine literaturwissenschaftliche Basiskategorie*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Eco, Umberto (1987): *Streit der Interpretationen*. (Konstanzer Bibliothek, 8)
- King, Martina, Reiling, Jesko (2014): „Das Text-Kontext-Problem in der literaturwissenschaftlichen Praxis: Zugänge und Perspektiven“. *Journal of Literary Theory* 8, 1, 2–30.